İLİM VE KÜLTÜR TARİHİNDE
SİVÂSÎLER
ULUSAL SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ

30 NİSAN – 1 MAYIS 2010
SİVAS, TSO KONFERANS SALONU

Sivâsî Ailesinin Tefsir İlmine Katkıları Çerçevesinde Abdulmecid Sivâsî'nin "Fâtiha Sûresi Tefsîri"

YRD. DOÇ. DR. ÖMER ASLAN
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

Giriş

Tarihe "Kadızadeliler-Sivâsîler"[1] mücadelesi olarak geçen münakaşaların Sivâsîler cephesinde yer alan "Sivâsî Ailesi"nde birbirinden farklı şahsiyetler yer almakla birlikte[2] aile daha ziyade, Şemseddîn Sivâsî, Abdulmecid Sivâsî ve Abdulahad Nûri isimleriyle öne çıkmaktadır. Bir tasavvuf ekolu

1 Bkz., Ahmet Yaşar Ocak, *"XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Hareketlerine Bir Bakış: Kadızadeliler Hareketi"*, **Türk Kültürü Araştırmaları**, (1979-1983), S. XVII-XXI-2, s.212; Hüseyin Akkaya, **Abdulahad Nûri ve Divanı**, İstanbul 2003, s.23-39; Cengiz Gündoğdu, **Bir Türk Mutasavvıfı Abdulmecid Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, Ankara 2000, s.85-96.

2 Örneğin; Muharrem Efendi, Muslihuddîn Mustafa Safâyî, Recep Efendi, Sivas Müftüsü İsmail Efendi, vs.. Bunlardan Muharrem Efendi (1000/1591) muhaddis, müfessir ve fakih bir zattır. Sivas Müftüsü İsmail Efendi de Halebî (956/1549)'nin meşhur Mülteka'l-Ebhur isimli eserine şerh yazmıştır. Bkz., Hüseyin Akkaya, **Abdulahad Nûri ve Divanı**, İstanbul 2003, s.51; Gündoğdu, s.40-43.

olarak tanınan Sivâsîler, dinî ilimler sahasında da yoğunlaşarak başta tasavvuf ve ahlâk eserleri olmak üzere, akâid-kelâm, fıkıh, tefsir, hadis ve İslam tarihi gibi muhtelif alanlarda çok kıymetli eserler yazmışlardır.

Bu çerçevede biz, Sivâsî Ailesinin tefsir ilmine katkılarını ele alıp, Abdulmecid Sivâsî'nin "Tefsir-i Sûre-i Fatiha"[3] adlı tefsir ilmine dair eserini tanıtmaya çalışacağız. Fakat, asıl konuya geçmeden önce aile içerisinde namı değer bu üç şahsiyeti kısaca tanıtmak istiyoruz.

1 - Şemseddîn Sivâsî (1006 / 1597)

Anadolu'da yetişen büyük velilerden. Halvetiyye'nin bir kolu olan Şemsiyye'nin kurucusudur.[4] Babasının adı Ebü'l-Berakât Muhammed olan Şemseddîn Sivâsî'nin asıl adı Ahmed, künyesi Ebu's-Senâ, lakabı Şemseddîn'dir. Kara Şems[5] namıyla da anılan Şemseddîn Sivâsî, 926 / 1519 senesinde Tokat'ın Zile ilçesinde doğmuş olup, 1006 / 1597 yılında Sivas'ta vefat etmiştir. Kabri, Sivas Meydan Camii avlusunda bulunmaktadır.[6]

Sivâsî, Türk-İslam tarihinde meşhur olan üç Şems'ten biri olarak tanınmaktadır. Bunların ilki Mevlâna Celâleddin-i Rûmi'nin hocası olan Şems-i Tebrizî olup, ikincisi İstanbul'un fethinde Fatih Sultan Mehmed Han'ın yanında bulunan hocası Akşemseddîn ve üçüncüsü de III. Mehmed Han ile birlikte Eğri Seferine katılan[7] Şemseddîn Sivâsî'dir. Bu üç şahsiyet de Osmanlı Devleti'nin ünlü simaları arasında yer almaktadır.

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Şemseddîn Sivâsî yirmi bir tane eser yazmıştır.[8] Bununla birlikte onun eserlerinin sayısı konusunda tam bir ittifak söz konusu değildir.[9] Bu eserlerin birkaçı hariç pek çoğu tespit edilmiştir. Eserlerinin büyük bir kısmı manzum iken bazıları da mensûr eserlerdir.[10] Onun mutasavvıf kişiliğini eserlerinin pek çoğunu tasavvufî konulara ayırmasından da görmek mümkündür. İnanç, ahlâk, ibadet, si-

---

3 Bkz., **Tefsir-i Sûre-i Fâtiha**, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, nr: 300 / 2.

4 Hasan Aksoy, "*Şemseddîn Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri*", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas 2005, IX/2, 11; Muhittin Eliaçık, "*Şemseddîn-i Sivâsî'nin Nakd-ı Hâtır Adlı Eserinin Münih Bayerische Staatsbibliothek Nüshası*", **Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri**, (21-25 Mayıs 2007), Sivas 2007, II, 137.

5 Muhammed Nazmi, **Hediyyetü'l-İhvân**, (Edisyon Kritikli Metin), Haz: Osman Türer, (Doktora Tezi, İkinci Kısım), Ankara 1982, s.57.

6 Receb b. İbrahim Cemaleddin Sivâsî, **Necmü'l-Hudâ fî Menakıbi'ş-Şeyh Şemseddîn Eb's-Senâ**, vr.51a; Aksoy, s.9.

7 Cemaleddin Sivâsî, **Necm**, vr.55a-b; Nazmi, vr.70a-b.; ayrıca bkz., Aksoy, s.6.

8 Cemaleddin Sivâsî, **Necm**, vr.15a-17a.

9 M. Tahir Efendiye göre onun otuz eseri bulunmaktadır. bkz., M. Tahir Efendi, **Osmanlı Müelliifleri**, İstanbul 1333-1342, I, 95.; Ayrıca bkz., Yusuf Yıldırım, **Şemseddîn Sivâsî ve Nakdü'l-Hatır Adlı Eserin Tahlili**, (EÜSBE, Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1995, s.40.

10 Aksoy, s.18.

yer, tarih, eğitim, fıkıh ve tefsire dair çalışmaları olmakla birlikte eserlerindeki genel temanın vaaz, nasihat ve irşat eksenli olduğu söylenebilir.

Şemseddîn Sivâsî'nin tefsire dair eserlerine gelince, her ne kadar bu hususta *Nakdü'l-Hâtır* adlı bir tek eseri olmuş olsa da onun, diğer çalışmalarında da tefsir kayaklarından istifade ettiği müşahede edilmektedir. Ayetlerin tefsir ve nüzul sebebi söz konusu olduğunda meşhur tefsir kaynaklarına müracaat etmiştir. Zemahşerî,[11] Beydavî,[12] ve Begavî[13] gibi tefsirlere atıflar yaparak bunlardan yararlandığını İslam tarihine dair *Menâkıb-i Çeharyâr-ı Güzîn* adlı eserinde görmek mümkündür.

Onun *Nakdü'l-Hâtır* isimli bu tefsiri, Osmanlı Türkçesi'nde yazma bir eser olup, Kehf Sûresi'nin tefsiri mahiyetindedir.[14] Müellifin yetmiş yaşından sonra kaleme almış olduğu bu eser, Kehf sûresinde anlatılan "***Mûsa-Hızır***" kıssası üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayetler filolojik olarak ele alınmış, bazı kıraat farklılıklarına da yer verilerek, ayetlerin zahirî ve batınî manaları üzerinde durulmuştur. Diğer eserlerinde olduğu gibi müellif bu eserinde de belli başlı tefsirleri kaynak olarak kullanmıştır. Beydavî, Zemahşerî ve Razî'yi bunlar arasında zikredebiliriz.[15] Eserde Gazalî'nin İhyâ ve Kimyâ-yı Saâdet'ine de sık sık atıflar yaptığı gözlemlenmektedir. Vaiz ve sûfi bir şahsiyet olması hasebiyle Sivâsî bu eserinde, okuyucuya ders ve ibret vermek üzere, pek çok hikâye, menkıbe ve israîlî rivayete yer vermektedir.[16]

Şemseddîn Sivâsî, eserini kaleme almasının sebebinin, "Kehf sûresinde yer alan *Ashab-ı Kehf, Bahçe sahipleri, Hızır Mûsa kıssası ve Zülkarneyn kıssası*ndaki ibretler ve özellikle de Hızır Mûsa kıssasındaki sonsuz hikmet, ders, işaret, müjde, uyarı, emir, nehiy ve gizli sırları anlatmak; bu şekilde de sülûk erbabına sened, muhaliflerine reddiye olacak şekilde anlatmk" olduğunu bildirmektedir.[17]

---

11 Bkz., **Menâkıb-i Çeharyâr-ı Güzîn**, Muharrem Efendi el-Bosnevi Matbaası, Dersaadet 1289, s.38.

12 Bkz., **Menâkıb-i Çeharyâr-ı Güzîn**, Muharrem Efendi el-Bosnevi Matbaası, Dersaadet 1289, s.39

13 Bkz., **Menâkıb-i Çeharyâr-ı Güzîn**, Muharrem Efendi el-Bosnevi Matbaası, Dersaadet 1289, s.103, 105, 106.

14 Katip Çelebi, **Keşfü'z-Zunûn**, yy., 1973, II. Eserin yazma nüshaları hakkında bilgi için bkz., Yıldırım, s.63-67.

15 Bkz., Şemseddîn Sivâsî, **Nakd-i Hâtır**, Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa, no:474, vr.49b, 50b-51a, 85a, 86b, 93a, 95a, 101a, 153a, 153a-b, 177a.

16 Yıldırım, s.63-134.; Ali Akpınar, "*Şemseddîn Sivâsîye Göre Hz. Hızır'ın Kimliği / Mahiyeti (Nakd-i Hâtır Adlı Eser Bağlamında)*", **Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri**, (21-25 Mayıs 2007), Sivas 2007, II, 129.

17 Bkz., Şemseddîn Sivâsî, vr.7a-b.

Böyle olmakla birlikte eserde sadece 60-82.ayetler arasında yer alan Mûsa-Hızır kıssası işlenmiştir. Bu çalışma, Müellifin son kitabı olduğundan Sivâsî'nin bütün birikiminin esere yansıtılmış olduğunu söyleyebiliriz. Eserde Müellifin, Türkçe, Farsça ve Arapça pek çok şiir, ata sözü, menkıbe ve hikâyeye yer verdiği de müşahede edilmektedir.[18]

Sivâsî'nin bu eser dışında, isimlerinden tefsire dair eserler olabileceklerini düşündüğümüz, *"Letâifü'l-Âyât ve Nukûşu'l-Beyyinât"* ve *"Kıssat-u Mûsa ve Hızır"* adlı iki eserinin olduğundan bahsedilmektedir.[19] Ancak kayıtlarda bu eserlere rastlanılamamıştır. İkinci sırada yer alan*"Kıssat-u Mûsa ve Hızır"* adlı eserin ise Nakdu'l-Hâtır'la karıştırılmış olunabileceği düşünülebilir. Zira, Nakdu'l-Hâtır'da, Kehf sûresinin tamamının işlenmesi hedeflenmekle birlikte, zaman darlığı sebebiyle sadece Mûsa-Hızır kıssasına yer verilmiştir.[20] Yani, burada anlatılan hikaye de sadece Mûsa-Hızır kıssasıdır.[21]

2 - Abdulmecid Sivâsî (1049 / 1639)

Ebu'l-Hayr Mecdüddin Abdulmecid b. Muharrem b. Ebu'l-Berekât Muhammed bin Ârif Hasan ez-Zilî es-Sivâsî el-Hanefî, namıyla Abdulmecid Sivâsî 971 / 1563 yılında o dönemlerde Sivas vilayetinin Tokat sancağına bağlı olan Zile kasabasında doğmuştur.[22] Künyesi, Eu'l-Hayr ve lakabı, Mecdü'd-Dîn olan Abdulmecid Sivâsî, Zile'de doğmasına rağmen, daha sonraları Sivas'a yerleşmesinden dolayı Sivâsî, namıyla meşhur olmuştur.[23] Tasavvufta, Halvetiyye yolunda Şemsiyye kolunun kurucusu Şemseddîn Sivâsi hazretlerinin yeğenidir.[24]

Anadolu'da yetişen evliyanın büyük simalarından olan Abdulmecid Sivâsî, ilim, irfan, ahlâk ve tasavvufta temayüz etmiş bir aile ve sosyal çevrede doğmanın avantajını çok iyi bir şekilde değerlendirerek, yedi yaş gibi daha çok küçük yaşlarda hıfzını tamamlamış ve babasından Arapça dersleri almıştır.[25] Daha sonraları Arapça ile birlikte Farsça, fıkıh, tefsir ve hadis ilimlerini tedris ederek, Amcası Şemseddîn Efendi'den zâhiri ve bâtini ilimleri tahsil etmiştir.[26] İlim ve irfan sahasında temayüz eden Ab-

18 Bkz., Şemseddîn Sivâsî, vr.74a-75b, 114a-116b, 117a-118b.
19 Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, I, 95.
20 Bkz., Şemseddîn Sivâsî,; Aksoy, s.38.; Akpınar, s.129.
21 Bkz., Akpınar, s.128-132.
22 Cengiz Gündoğdu, s.39.
23 Muhammed Nazmi, **Hediyyetü'l-İhvân**, (Edisyon Kritikli Metin), Haz: Osman Türer, (Doktora Tezi, İkinci Kısım), Ankara 1982, s.119. Ayrıca bkz., Gündoğdu, s.39-40.
24 Nazmî, s.118; Gündoğdu, s.40.
25 Nazmî, s.120; Gündoğdu, s.44.
26 Mustafa Kılıç, **Ebu'l-Hayr Abdulmecid b. Muharrem es-Sivâsî'nin "Fâtiha Tefsiri" nin Tahkiki**, (MÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005, s.10

dulmecid Sivâsî, devrinin önde gelen bir çok alim ve şairi gibi İmparatorluğun kültür, sanat ve edebiyat ortamlarında kullanılan Türkçe, Arapça ve Farsça'ya da ileri derecede hakim olmuştur.[27]

Şiirlerinde *şeyhi* mahlasını[28] kullanan Abdulmecid Sivâsî, uzun bir müddet Şemseddîn Sivâsi'nin sohbetlerine katılıp, tasavvufî hakikatlere kavuşmuş ve manevi derecelere yükselmiştir.[29] Manevi eğitimini tamamladıktan sonra Şemseddîn Sivâsî tarafından kendisine icazet verilen Abdulmecid Sivâsî, Merzifon ve çevresindeki şehir, kasaba ve köyleri irşat için halife tayin edilmiştir.[30] Daha sonra da Zile'deki Halvetî Dergâhında irşatla görevlendirilmiş ve burada talebe yetiştirmekle meşgul olmuştur.[31]

Abdulmecid Sivâsî, ilim ve irfandaki şöhretini duyan Sultan Üçüncü Mehmed Han'ın daveti üzerine[32] İstanbul'a gitmiş ve İstanbul'daki çeşitli câmilerde va'z-u nasihatler yaparak halkı irşat etmeye devam etmiştir. Sultan Selim civarındada bir mescit ve Sivâsi dergahını inşa ettirmiştir. Sultan Ahmet Câmii'nin temel atma ve açılış törenlerine katılıp, açılışta dua etmiş ve camide ilk va'zı vermiştir.[33] Vefat edinceye kadar da Sultan Ahmet Câmii'nin vaizliğini yapmıştır.[34]

Sultan Üçüncü Mehmed, Birinci Ahmed, Birinci Mustafa, Genç Osman ve dördüncü Murad Han devirlerinde yaşayan Abdülmecid Efendi, sultanlara ve diğer devlet adamlarına nasihatlerde bulunmuş, Karayazıcı ve Uzunbölükbaşı isyanlarının bastırılmasında önemli rol oynamıştır. Sultan Dördüncü Murad'a Bağdat'ın fethedileceğini müjdelemiş, Padişah sefere çıkarken de Hz. Ömer'in kılıcını beline o bağlamıştır.[35]

İlim, irfan ve güzel âhlak sahibi olan Sivâsi Abdülmecid Efendi, zaman zaman padişahlara verdiği manzum şikayetnâmelerde memleketin ve milletin içinde bulunduğu hali anlatmış, başarıya ulaşmak için adaletli davranılmasını, istişare edilmesini ve ehline danışılmasını tavsiye

---

27 Gündoğdu, s.44.

28 Gündoğdu, s.40; Kılıç, s.179.

29 Nazmî, s.122.

30 Nazmî, s.123.

31 Recep Siyâsî, **Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbi'ş-Şeyh Şemseddîn Ebu's-Senâ**, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Kitaplığı, no: 694 / 2.vr.33b; Nazmî, s.123.

32 Cengiz Gündoğdu, s.57; Nurettin Ceviz, "*Abdulmecid Sivâsî ve 'Uddetu'l-Musteiddîn' Adlı Eseri*", **Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri**, (21-25 Mayıs 2007), Sivas 2007, II, 175.

33 Bkz., Gündoğdu, s.60-64; Ceviz, s175.

34 R. Ekrem Koçu, "*Abdulmecid Efendi*"md., **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul 1946, I, 100; Gündoğdu, s.64.

35 R. Ekrem Koçu, I, 100; Cengiz Gündoğdu, s.84.

etmiştir.[36] İslam dininin hep ilerlemeyi emrettiğini anlatmış, gelişmelere karşı çıkan din adamı kılığına girmiş din düşmanlarıyla, tarikatçı geçinen cahil ve sapık kimselere ve bidat ehliyle mücadele etmiştir. İstanbul'da va'z-u nasihat ve irşat faaliyetlerine devam ederken 1639 yılında vefat etmiş ve Eyüp Nişanca semtindeki evinin bahçesine defnedilmiştir.[37]

Şeyhi mahlasıyla pek güzel şiirler yazan Sivâsi Abdülmecid Efendinin eserlerinden bazıları şunlardır: Tefsir-i Sûret-i Fatiha, Şerh-i Mesnevi, Lezâizü'l-Âsar ve Letâifü'l-Ezhâr, Dürer-ül-Akâid, Divan-ı İlâhiyat, İrade-i Cüz'iyye ve Hadis-i Erbâin.[38]

Abdulmecid Sivâsî'nin "Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha" Adlı Eseri

Abdulmecid Sivâsî'nin tefsire dair tek eseri, Fâtiha Sûresinin tefsiri mahiyetinde olup bu eserin bazı nüshalarının, muhtelif isimlerle Sülymaniye Kütüphanesinin değişik bölümlerinde bulunduğu bilinmektedir.[39] Ulaşılabilen mevcut nüshaları şu şekilde tasnif edebiliriz:

a) Tefsîr-i Sûreti'l-Fâtiha: Bu nüsha 1-69 varak olup, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Kitaplığı, no: 1367 / 1'de bulunmaktadır.

b) Risâle fî Tefsîr-i Sûreti'l-Fâtiha bi Lisâni't-Türkî: Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan no: 300 / 2'de, bir mecmuanın 121a-171a varakları arasında bulunmaktadır. Bu nüshanın kayıt numarası, elimizdeki nüsha ile aynı olmakla birlikte, isim farklılığı ve bizdeki nüshada müstensihin kimliğinin belli olması[40] gibi durumlar, bunların farklı müstensihler tarafından yazıldığını göstermektedir.

c) Bu nüshanın ismi belirtilmemiş olup, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi no: 394 / 1'de, 1-26 varak olarak bulunmaktadır.[41]

d) Sûre-i Fâtiha: Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Böl. no: 121 / 2'de, 113-137 varak halinde bulunmaktadır.[42]

e) Kitab-u Tefsîr-i Fâtiha: Bizdeki bu nüsha "Kitab-u Tefsîr-i Fatiha" adını taşıyıp Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan no: 300 / 2 de kayıtlı bir mecmuanın içerisinde 91b – 128a varakları arasında yer almaktadır.

---

36 Gündoğdu, s.70.
37 Nazmi, s.120.
38 Daha geniş bilgi için bkz., Cengiz Gündoğdu, s.50-51.
39 Bilgi için bkz., Kılıç, s.69-71.
40 Bu nüshanın müstensihinin belli olmadığına dair bkz., Kılıç, s.71.
41 Bkz., Kılıç, s.69.
42 Nüshalar hakkında bilgi için bkz., Kılıç, s.69-71.

"Kitab-u Tefsîr-i Fâtiha" Adlı Nüshanın Tanıtımı

Eser bir mukaddime, Fâtiha sûresi tefsiri ve muhtelif dinî ve özelikle de tasavvûfî konuları içeren üç ana bölümden oluşmaktadır.

"Hâzâ Kitab-u Tefsîr-i Fâtiha li-Müellifihî Sivâsî Efendi" ibresinden sonra Mukaddime bölümü, besmele ile başlamaktadır. Allah'a hamd ve Rasûlüne salât ve selamdan sonra, *"Allah, Sana bilmediğin şeyi öğretmiştir,"*[43], *"Biz (Kur'ân'ı) Sana okuyacağız, Sen de asla (Onu) unutmayacaksın,"*[44], *"(Onu Allah) vahyetti,"*[45], *"O, hevadan konuşmaz,"*[46], *"Sonra yaklaştı,"*[47] ve *"Birleşmiş iki yay arası kadar,"*[48] meallerindeki ayetleri zikrederek, vahyin mahiyeti, vahiy ile Hz. Peygamber arasındaki iletişim ve Allah'ın vahiy nimetiyle Onu şereflendirdiği hususlarına işaret etmektedir.[49]

Daha sonra Hz. Peygamber'in âl ve ashabına selam edilerek *"Sonra Kitabı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik"*[50] mealindeki ayeti zikrederek onların Kur'ân atmosferine dahil olduklarına ve *"Muhakkak ki Sen, çok büyük bir ahlâk üzeresin,"*[51] ayetiyle de onların, bu ahlâk sahibinin meclisinde bulunduklarına ve onun ahlâkî sırlarına mazhar olduklarına işaret etmektedir.[52]

Mukaddimenin son kısmında da padişaha övgü ve medhiyyeler yer almaktadır. Bunları yaparken de, *"O halde insanlar arasında adaletle hükmet, heva ve hevese uyma,"*[53] mealindeki ayet ve çeşitli öğütlerle onların hakkaniyete riayet etmeleri hususuna da dikkat çekmiştir. Padişahların adalet, ahlâk, sehavet, kuvvet ve semahat gibi güzel vasıflara haiz olmalarını isteyerek onların muzafferiyeti için de dua ve niyazda bulunmuştur.

Müellif bu eserini yazma sebebini şöyle anlatmaktadır: *"Bir gün ihvân-ı dinden birisi Sûre-i Fâtiha'nın tefsirini mülahhasan beyan ve 'en'amte aleyhim'den murad kimdir? Yani müna'mun aleyh olup gadabullahtan ve gümrahluktan kurtulan kimlerdir? Ayan eylen deyu tazarru' etmegin 'sual edeni reddetmek mürüvvet değildir' mazmununca, kadru'l-kudret derc-i vücudumuzda*

---

43 Nisâ, 4 / 113.
44 Â'lâ, 87 / 6.
45 Necm, 53 / 10.
46 Necm, 53 / 3.
47 Necm, 53 / 8.
48 Necm, 53 / 9.
49 Bkz., Abdulmecid Sivâsî, **Kitab-u Tefsîr-i Fâtiha**, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan no: 300 / 2, vr.91b.
50 Fatır, 35 / 32.
51 Kalem, 68 / 4.
52 Bkz., Abdulmecid Sivâsî, vr.92a
53 Sâd, 38 / 26.

bulduğumuzı 'la havle ve la kuvvete illa billahi'l-aliyyi'l-azîm'e i'tikadi selimle dayanarak silk-i zührâ nazmettik."[54] Bu ifadeler onun, bu tefsiri, birinin sorduğu bir soruya bağlı olarak yazdığını göstermektedir.

Fâtiha sûresinin tefsirine "**besmele**"nin Fâtiha'dan bir ayet olup olmaması hususunda çeşitli görüşlere yer vererek başlamaktadır. Bu hususta, Mekke, Kûfe, Medine, Basra ve Şam kurrâsının, İmam Şafiî (150-204 / 767-820), İmam Malik (93 / 711)), İmam A'zam (80-150 / 699-767) ve Evzaî (88-157 / 707-774) gibi alimlerin görüşlerine yer vermiştir. Konu ile ilgili bazı hadisler zikretmekle birlikte hadis kaynaklarına pek değinmemiştir. Besmelenin Fatihadan bir ayet olup olmaması hususunda tefsirinin adını vermeden Kadı Beydavî'ye atıflarda bulunmuştur.[55]

Besmele konusundan sonra, Allah'ın, "**Allah**" adı hususundaki kanaatlerini ifade ederek, "Allah" adının ism-i a'zam olabileceğine yer vermektedir.[56] Daha sonra, "***el-Hamdu lillahi***" ifadesi altında hamd ve şükür kavramlarını, "***Rabbi'l-Âlemîn***" ifadesinden sonra da, Allah (cc)'ın on sekiz bin alemin, yer-gök ve arasındakilerin yaratıcısı olduğunu belirtmektedir.[57]

"***er-Rahmâni'r-Rahîm***" ayetindeki *Rahmân* ve *Rahîm* kavramlarını birbirinden ayırmayıp, ikisini birlikte, Allah'ın dünya ve ahrette lütuf, kerem ve rahmet sahibi olduğu, şeklinde anlamlandırmıştır.[58]

"***Mâliki yevmi'd-Dîn***" ayetine, *Allah kıyamet günün padişahıdır*, şeklinde anlam vermekle birlikte; *gerçi O, her şeyin sahibidir ama, kemal-i saltanat ve nihayet-i tasarruf o günde (Kıyamet gününde) olduğu için,* Mâliki yevmi'd-Dîn (Din gününü sahibi), *dendiğini söylemektedir.*[59]

"***İyyâke Na'budu ve İyyâke Neste'în***"'i, sonsuz güç, kudret ve nimet sahibi olması hasebiyle kulluğun sadece Yüce Allah'a olabileceğini ifade etmektedir.[60]

"***İhdine's-Sırata'l-Müstekîm***" bu ayeti bir önceki ayet bağlamında ele alarak, *Allah, kulum sana ne zaman yardım edeyim,* deyince; biz de (cevaben), *nefsimiz, kalbimiz ve ruhumuzu, sırat-ı müstakîme hidayet eyle dedik,* şeklinde tefsir etmiştir.[61]

---

54 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.93b.
55 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.93b-94b.
56 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.93b-94b.
57 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.93b-95a-b.
58 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.93b-95b.
59 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.93b-95b.
60 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.93b-96a.
61 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.93b-96a.

"Sırata'llezîne En'amte Aleyhim" ayetini de bir önceki ayet bağlamında tefsir etmektedir. Sanki Allah (cc) şöyle demektedir: *Kulum sırat-ı müstakîmden muradın nedir?* Kul da şöyle cevap vermektedir: *Mü'minlere has olan ve sevdiğin kullarının gittiği yoldur.*[62]

"Ğayri'l-meğdûbi a'leyhim ve le'd-dâllîn" bu ayette yer alan "gadab" kavramını, gadabına layık ve kahrına mazhar olan, "dâllîn" kavramını da, Din-i İslam yolundan azanlar, olarak değerlendirmiş ve her ikisine birlikte, Yahudi ve Hıristiyanlar olarak, değerlendirmiştir.[63]

Dua ve temenni içerikli ayetlerle biten Fâtiha sûresinin sonunda *"âmîn"* diyerek yapılan duanın müstecap olmasını temenni edip, *ârifler katında bundan daha a'lâ, daha ebkâ ve daha enfa' murad yoktur*, demektedir.[64]

Sonuç itibariyle, Kur'ân'ın esrarının, Fâtiha sûresinde olduğunu ifade ederek, ashab, tabiîn, müctehid ve müfessirinîn Kitap, Sünnet, icma' ve kıyasla bunları beyan ettiklerini söylemektedir.[65] Bu ifadesiyle biz onun, üçüncü bölümde ele alacağı konuları bu esrara mebni olarak işleyeceğine işaret etmiş olabileceğini düşünmekteyiz.

Fasıllar halinde muhtelif konuların işlendiği üçüncü bölümün başındaki ilk (**birinci**) fasılda, bazı Tasavvuf mezhepleri hakkında görüşler ortaya koyarak sûfilikle ilgili şunları söyler: Şeriata muhalif tarikat ve ma'rifet olamaz.[66] Kelâm ve hikmet ilimlerini bilmeyen, özellikle de umûr-i âmme ve vücûd konularını okumayan tarikatta mülhid olur. Cahil veli olamaz, önce ilim sonra velâyet gelmektedir.[67] Cahillerin şeyhlik ve müridlik iddiası kıyametin alametlerindendir. Kur'ân'ın manasından murad, batındır deyip, zahiri manasına gerek yoktur diyenler kafir olur.[68] Şeriatle tarikatı birleştiren ancak kamil mü'min olur. Zira tek kanatla kuş uçmaz. Kur'ân ve Sünnete sarılmayan kişi şeyh değil ancak kafir olur.[69]

Bunlara devamla zahirî ve Batınî ilimlerin birlikte olması gerektiğini vurgulayarak, Halvetiyye hakkında kısa bir bilgiden sonra onların, bu hususiyetlere harfiyyen riayet ettiklerini ifade etmektedir.[70]

---

62 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.93b-96a-b.
63 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.93b-96b.
64 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.96b-97a.
65 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.97a.
66 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.99a.
67 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.99a
68 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.99b.
69 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.100b.
70 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.100b-101a.

(**İkinci**) Fasılda, hakikî sûfilerin kavlen, fiilen ve itikaden nûr-i Hak ve sırr-ı Muhammedi ile dolması gerektiğini, gönlünü bu nur ve sır ile dolduramayanların ise sûfi olamayacaklarını,[71] Tanrıyı gördüm diyenin, gerçekte şeytanı gördüğünü,[72] hakikat ile marifet binasının şeriat esasları üzerine olabileceğini[73] ve sûfi çoğaltmaya çalışan şeyhlerin ârif değil, sefih olacağını,[74] ifade etmektedir.

(**Üçüncü**) Fasılda, Melâmiyye tarikatı, bölümleri, ve bu tarikata mensup olanlar hakkında bilgi verip,[75] (**dördüncü**) fasılda, zahidlerin özellikleri,[76] mürşitsiz sûfinin, ümmiyi şeyh edinenden daha kazançlı olduğunu,[77] (ama) sülûkün (sadece) kitap ve lafızla olamayacağını,[78] söylemektedir.

(**Beşinci**) Fasılda velâyet konusuna girmekte ve velâyetin iki kısma ayrılarak bunlardan birinin "velâyet-i âmme",[79] diğerinin (bir sonraki –altıncı- fasılda yer almaktadır) "velâyet-i hâssa"[80] olduğundan bahsetmektedir. Velâyet-i âmme başlığı altında, sırat-ı müstakîmin ancak, Ehl-i Sünnet yolu olabileceğini,[81] Ehl-i Sünnetten olabilmenin alametlerinin ise; beş vakit namazı cemaatle kılmak, Ashab-ı kiram hakkında olumsuz sözler söylememek, Müslüman idarecilerle savaşmamak, imandan şüphe etmemek, kaza ve kadere inanmak, din hakkında kimse ile akılla mücadele etmemek, ehl-i kıblenin cenaze namazını kılmak, salih ya da günahkar kişinin arkasından namaz kılmak vs. hususiyetler olduğuna işaret etmektedir.[82]

(**Altıncı**) Fasılda, "*İman yetmiş küsur şubedir. Onun en faziletlisi, lâ ilâhe illallâh, demek, en ednası ise, insanlara eziyet veren şeyleri yollardan kaldırmaktır. Hayâ da imandan bir şubedir,*"[83] hadis-i şerifini zikrederek iman ve amelin şubeleri hususuna yer vermektedir. Bu çerçevede imanın şubelerini fenn-i itikâdî, fenn-i amelî gibi kısımlara ayırmış ve Allah Teâlâ'nın mü'minin taatini ve kafirin de küfrünü dilemiş olduğunu, fakat küfre razı olmadı-

71 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.101a-102b.
72 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.103a.
73 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.104a.
74 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.104b.
75 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.105b-107b.
76 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.107b-110a.
77 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.110a.
78 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.110b.
79 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.112a.
80 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.123a.
81 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.112a.
82 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.112b-114a.
83 Buhârî, Îmân, 3; Müslim, Îmân, 57; Tirmîzî, Îman, 6.

ğını belirterek[84] Kelâm; ahlâkî hamide ve ahlâkî zemîme[85] gibi konularla ahlâk-tasavvuf; keffâret, yemin, evlilik, ana-babaya itaat, sıla-i rahim, kul hakkı, köle azad etme ve umuma ait meselelerle fıkıh ve adab-ı muaşeret konularıyla iman ve amel konusunu izah etmeye çalışmıştır.[86]

Faslın sonuna doğru yeniden velayet konusuna temas ederek, velâyetin iki kısma ayrıldığını, "velâyet-i âmme"yi geride izah ettiğini; "velâyet-i hâssa"nın ise, ehl- sülûk ve âriflerin kâmil ve vuslata erenleri,[87] olduğunu belirtir. Daha sonra da Yûnus Emre'den bir şiirle devam edip, nefis ve rûh hakkında bazı bilgilere yer verir.[88]

(**Yedinci**) Fasılda, insanı kurtaracak olan imanın, îman-ı müncî (îman-ı kâmil) olduğunu ve bu mertebeye de ehl-i keşfin erişebileceğini söyleyerek, sabah akşam *"lâ ilahe illallahu vehdehû lâ şerîke lehu, lehu'l-mülkü ve lehu'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr,"* kelime-i tayyibesini söyleyen insanın, şeytandan emin olacağını, şirk-i hafî ve imansız ölmekten kurtulacağını[89]; ibadetleri eda ettikten sonra onların kabul edilip edilmediğine dair bir zannın da caiz olmadığını,[90] ifade etmektedir.

(**Sekizinci**) Fasılda, insanın îman-ı kamile ulaşması için, kulluğa layık olmayan şeylerden sakınması ve Mevlâ'nın onu her zaman gördüğü bilinciyle güzel ameller yapmasıyla mümkün olabileceğini belirterek; güzel amelinde hizmet, hüsn-ü muaşeret ve nefsi tezkiye ile oluşabileceğini[91] vurgulamaktadır.

(**Dokuzuncu**) Fasılda, tabakât-ı ricâl konusuna değinip, bunu yedi kısma ayırarak şöyle tasnif etmektedir: 1- Tabakâtü't-tâlibîn, 2- Tabakâtü'l-müridîn, 3- Tabakâtü's-salikîn, 4- Tabakâtü''s-sairîn, 5- Tabakâtü't-tairîn, 6- Tabakâtü'l-vasılîn, 7- el-Kutub, Kutbu'l-evtâd. Bu tasniften sonra kutbun; kutbu'l-evtâd, kutbu'l-irşâd ve kutbu'l-abdal şeklindeki kısımlarından bahsedip, aziz pederi Muharrem Efendi'nin Ka'be'de kutupla buluştuğuna yer vermektedir.[92] Daha sonra Hz. Hızır ve Hz. İlyas'ın kutupla buluştuğunu ve Hz. Hızır'ın peygamber olduğunu ve kendisinin Mina'da Hızır (as) ile görüştüğünü, Muhiddin-i Arabî, Abdulkadir Geylanî ve

84 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.114b-115a.
85 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.116a-b.
86 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.116b-122a.
87 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.122b-123a.
88 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.123a-127a.
89 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.127b.
90 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.128b.
91 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.130a-132a.
92 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.132a-135a.

Şemseddîn Sivâsî'nin Hızırla görüştüklerini ve Hz. İlyas'ın Peygamber (sav) Efendimizle görüştüğünü bildirmektedir.[93]

Faslın sonuna doğru, tasavvuf ricalinin bulunduğu konum ve mevkilere yer vererek, "**Allahümme yessir li-ibadike, Allahümme salli a'lâ men ersele ve nebiyyün evvelen ve ahiran ve a'alâ âlihi ve sahbbihî batınen ve zahiren** – *Allahım! (tüm zorlukları bu) kulun için kolay kıl. Tüm insanlığa peygamber olarak gönderdiğin Elçiye Onun ailesine, zahir ve batın olarak ona ashab olan herkesi selamette kıl,*" duasıyla eser hitama ermektedir.

Eserin son paragrafındaki, *bu kitab-ı şerifin yazılması Allah'ın açık ve gizli inayetiyle, bin kırkbeş senesinin aylarından Şaban ayının yarısında Hasan b. Abdurraûf ez-Zîlî (adlı) kulun zayıf ve nahif elinde tamamlanmıştır,*[94] ibaresi, daha Abdulmecid Sivâsî hayatta iken bu eserin müstensihler tarafından istinsah edilmeye başladığını göstermektedir.[95]

Değerlendirme

Abdulmecid Sivâsî'nin "**Kitab-u Tefsîr-i Fâtiha**" adlı tefsire dair bu eserinde, mukaddime ile birlikte Fatiha sûresinin tefsirine ayrılan bölüm, 6,5 varaktan yani 13 sayfadan ibarettir. Eserin geride kalan 31 varağı, yani 62 sayfası ise başta tasavvuf, ahlâk ve i'tikâd konuları olmak üzere dinî meselelerle ilgili muhtelif konulara hasredilmiştir. Müellif bu kısımda daha ziyade, tarikatla şeriatin birbirine muvafık olduğunu ve aralarında herhangi bir çelişkinin olamayacağını ifade etmeye çalışmıştır. İlgili konular işlenirken doğrudan Fatiha sûresine hiçbir atıfta bulunulmamıştır. Müracaat edilen eserler, müellif ve eser adıyla değil, daha çok meşhur oldukları ünvanlarıyla zikredilmişlerdir. Bunlardan tespit edebildiklerimizin bir kısmı şunlardır:

—**Füsûsu'l-Hikem**, Muhyiddîn İbnu'l-Arabî. İbnu'l-Arabî'den, şeyhü'l-Ekber, diye bahsetmekte ve en fazla alıntıya bundan yapmaktadır.

—**Futûhâtü'l-Mekkiyye**, Muhyiddîn İbnu'l-Arabî.

—**Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, Nasîruddîn Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali el-Beyzâvî.

—**Kutu'l-Kulûb**, Mekkî b. Ebu Tâlib.

—**Keşşâf**, (eserde Keşşâf'ın adı geçmekte (bkz., 100a) fakat, nereden alıntı yapıldığını tespit edemedik.)

---

93 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.135b-137b

94 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.135b-139a.

95 Bu eserin tanıtılması hususunda müracaat edilen kaynaklar arasından özellikle, "Mustafa Kılıç, **Ebu'l-Hayr Abdulmecid b. Muharrem es-Sivâsî'nin "Fâtiha Tefsiri" nin Tahkiki**, (MÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005" adlı tez çalışmasından istifade edilmiştir.

—**Umdetü'l-Kârî fî Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî**, Ebu Muhammed Bedruddin mahmud b. Ahmed b. Mûsa b. Ahmed el-Aynî.

—**Süyûtî**, (eserde Süyûtî'den alıntı var (bkz., 101a) ama, hangi eserinden alıntı yapıldığını tespit edemedik.)

—**Lübabü't-Te'vil ve Mealimü't-Tenzil, (Tefsîru'l-Lübâb)**, el-Hazin el-Bağdadi Alaaddin Ali b. Muhammed.

—**el-Hidâye**, Burhaneddîn el-Merginânî.

—**el-Bahru'r-Raîk**, Ebu'l-Berakât en-Nesefî.

—**Mesnevî**, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî.

—**Menakibü'l-İmami'l-A'zam Ebî Hanîfe**, Hafîzuddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihab el-Kerderi el-Harizmî el-Bezzâzî.

İbnü'l-Farız Dîvanı, Ebu Hafs Şerefüddîn Ömer b. Ali b. Mürşid es-Sâdî el-Hamevî el-Mısrî.[96]

Fâtiha'nın tefsir edildiği yerlerde besmelenin izah kısmı hariç, ayetlerin tefsiri noktasında hiçbir müfessire müracaat edilmemiştir. Sadece besmelenin işlendiği yerlerde, Kâdı (Beydavî)'ye atıflarda bulunulmuştur.[97] Sûre içerisinde ise bazı ayetlerle tefsire katkı sağlanmıştır.[98]

Bu bölümün son kısmında, Fâtiha'nın, tüm Kur'ân'ın esrarına cami' olduğunun ifade edildiği yerde, "ashâb, tabiîn, müctehidîn ve müfessirînin Kitap, Sünnet, icma' ve kıyas ile Fâtiha'nın esrarı hakkındaki görüşlerini beyan ettikleri" ifade edilerek, bir yerde "müfessirîn" kavramına yer verilmiştir.[99]

Eser içerisindeki diğer bölümlerde ayetler doğrudan ele alınmış, genelde hiçbir sûre adı, ya da ayet numarasına yer verilmemiş hatta ayet olduğu bile ifade edilmeyip, sadece ayetlerin üst kısmından bir çizgi çekilmiştir. Hadisler bazen doğrudan, bazen de ravilerinden bir ikisi zikredilerek verilmiştir.

Eserin genelinde ise, başta tasavvuf olmak üzere muhtelif kaynaklara atıflarda bulunulmuştur. Ortamın ve Abdulmecid Sivâsî'nin vazife şeklini dikkate aldığımızda, eserde izlenen metodolojinin normal olabileceğini söyleyebiliriz. Zira gerek bu, gerekse diğer eserlerin hemen hepsinin vaaz ve irşat amaçlı olarak kaleme alındığı müşahede edilmektedir.

---

96 Not: Listede müellife ait olan bu kitaplar, Sivâsî'nin ilgili eserinde sadece künye, ya da bilinen kısa adlarıyla yer almaktadır. Bu eserler hakkında bilgi için bkz.; Kılıç, s.71-85.

97 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.93b-94a.

98 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.95a-b, 96b, 97a.

99 Bkz., Abdulmecid Sivasi, vr.97a.

Kanaatimizce Müellifin adı geçen bu eserde anlatmak istediği asıl meseleler, üçüncü bölümdeki hususlardır. Böyle olması durumunda, o halde müellifin Fâtiha sûresinin tefsirine yer vermesinin sebeb-i hikmeti nedir, şeklinde bir soru akla gelebilir. Mutasavvıflığı yanında, üstün bir ilmi şahsiyetinin olması onu, böyle bir yaklaşıma sevk emiş olabilir. Şöyle ki; Kur'ân ve Sünnet onun için en temel kaynaklardır. Kur'ân ve Sünnete muğayir olabilecek hiçbir anlayışa geçit vermemektedir. Bu nedenle o, ortaya koyacağı meselelerden önce Fâtiha sûresinin tefsirine yer vererek, her ne kadar doğrudan bir atıfta bulunmamış olsa da takdiren böyle bir atfın varlığını hissettirmektedir. Zira kendisi de Fâtiha sûresinin tefsiri kısmında, Fâtiha'nın, tüm Kur'ân'ın esrarına cami' olduğunu beyan etmiştir. Zaman zaman ayet, hadis, tefsir ve bazı kaynaklara müracaat ederek anlatmaya çalıştığı konuları temel kaynaklarla temellendirmeye çalışmıştır.

Netice itibariyle eser hakkında şu sonuca varabiliriz: Tasavvûfi konuların ağırlıklı olarak ele alındığı bu eser, işârî / tasavvûfî bir tefsir görünümü arz etmektedir. Tarihe "Kadızadeliler-Sivâsîler tartışması" olarak geçen münakaşalarda Sivâsî'nin tasavvuf ve tarikatler tarafında yer almasından[100] dolayı, bu eserde işarî yorumun yoğunluk kazanmasının da son derece tabiî olduğu söylenebilir.

3 – Abdulahad Nûri (1061 / 1651)

XVII.yüzyılın önemli simalarından olan Abdulahad Nûri, 1003 / m.1595 tarihinde Sivas'ta doğmuştur. Halvetiyye tarikatının Sivâsîyye kolunun kurucusu olan Abdulahad Nûri'nin adı, Evhaduddin Ebu'l-Mekârim Abdulahad en-Nûri ibn Muslihuddin Mustafa Safâyî ibn İsmayıl ibn Ebi'l-Berekât olup lakâbı Evhadüddin, künyesi Ebu'l-Mekârim, ismi Abdulahad, şöhreti Nûri'dir.[101] Abdulahad Nûri, ilim ve irfanda temayüz etmiş mutasavvıf bir ailenin çocuğudur. Şemseddîn Sivâsî amcası, Abdulmecid Sivâsî ise dayısıdır.[102]

---

100 Bkz. Gündoğd, s.85-95.

101 Muhammed Nazmî, Hediyyetü'l-İhvân, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Böl., nr. 495, vr.147b; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'lMüellifîn ve Âsâru'l-Mûsannifîn, (Haz: İ. M. K. İnal – Kilisli Rifat Bilge), İstanbul 1951, I, 493; Ayrıca bkz., Hüseyin Akkaya, Abdulahad Nûri ve Divanı, İstanbul 2003, s.51, 67-68; İbrahim Baz, Abdulahad Nûri-i Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri, (AÜSBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004, s.84-192.

102 Nazmi, vr.147b.; ayrıca bkz., Hasan Keskin, "Abdulahad Nûri es-Sivâsî'nin Tefsir İle İlgili İki Risalesi", Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, (21-25 Mayıs 2007), Sivas 2007, II, 187.

Abdulahad Nûri, ilk tahsiline Sivas'ta başlamış, Kur'ân-ı Kerim okumasını öğrendikten sonra yaşının elverdiği ölçüde Arapça'nın temel gramer bilgisi olan sarf ve nahivi okumuş ve daha sonra İstanbul'a gitmiştir. Burada devrin büyük alimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiştir.[103] Bu arada Halvetiyye şeyhi olan dayısı Abdulmecid Sivâsî'den manevî ilimleri de öğrenerek hem zahirî hem de batınî ilimlerde yüksek merhalelere ulaşmıştır.[104] Tahsil hayatından sonra irşat görevi için önce Midilli'ye gönderilmiş, daha sonra da İstanbul Mehmet Ağa Tekkesi şeyhliği, Fatih Camii, Beyazid Camii ve Ayasofya Camii vaizliklerine getirilmiştir.[105]

Abdulahad Nûri, kendisini XVII.yüzyıl Osmanlı toplumunda dini ve sosyal hareketliliğin yaşandığı bir ortamın içerisinde bulmuştur. Adını IV. Murat vaizlerinden Kad-ı Zâde Mehmet Efendi (1045/1635)'den alan Kadızâdeliler hareketi, bu dönemin siyasi, sosyal ve dini alanlarında önemli ölçüde etkiler bırakmıştır.[106] Bu hareketin mensupları Kad-ı Zâde'nin ölümünden sonra onun görüşlerini yayarak belli bir zümre oluşturmuş ve hocalarına nisbeten Kadızadeliler namıyla anılmaya başlamışlardır. Kadızadeliler hareketi, Kad-ı Zâde Mehmet Efendi ile Abdulmecid Sivâsî arasındaki fikri tartışmalarla başlamış,[107] camii kürsüleri ve padişah meclislerinden sonra siyasi, sosyal ve dini hayata sirayet etmiştir. Kadı Zâde Mehmet Efendi'nin bidatler, tarikat faaliyetleri, tasavvuf hareketleri ve özellikle de Halvetî ve Mevlevîlere yönelik ağır eleştirilere karşı, hem diğer tarikat hem de Halvetîler ile Mevlevîler tarafından derin bir tepki ve mukavemet cephesi oluşturmuştur.[108] Bunlara karşı sessiz kalmayan Abdulmecid Sivâsî, sohbet ve vaazlarında bunlara sadece cevap vermekle kalmamış, aynı zamanda ağır dille de eleştirmiştir. Bu cephede Abdulmecid Sivâsî'nin yanında yer alanlara da Sivâsîler denilmeye başlanmıştır.

Abdulahad Nûri de Abdulmecid Sivâsî'den sonra Sivâsîler'in öncülüğünü yapmaya devam etmiştir.[109] İlmiye sınıfına mensup olan Abdulahad Nûri, aynı zamanda Halvetiyye tarikatının ana kollarından olan

103 Nazmî, vr.148b.
104 Nazmî, vr.149b.
105 Abdullah Uçman, "Abdulahad Nûri" md, DİA, İstanbul 1988, I, 178.
106 Ahmet Yaşar Ocak, "XVII.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: "Kadızadeliler Hareketi", Türk Kültürü Araştırmaları, sayı 1-2, Ankara 1979-1983, s.208.
107 Cengiz Gündoğdu, "XVII.yüzyıl Tekke-Medrese Münasebetleri Açısından Sivâsîler-Kadızâdeliler Mücadelesi", İlam Araştırma Dergisi, İstanbul 1998, III/1, 41.
108 Gündoğdu, "Sivâsîler-Kadızâdeliler Mücadelesi", III/1, 41.
109 Gündoğdu, "Sivâsîler-Kadızâdeliler Mücadelesi", III/1, 46.

Şemsiyye'nin Sivâsîyye şubesinin de kurucu şeyhidir.[110] Ömrünün sonuna kadar vaaz ve irşat faaliyetlerine devam eden Abdulahad Nûri, 1061/1635 senesinde İstanbul'da vefat etmiş olup,[111] türbesi Eyüp ilçesinin Nişanca semtindedir.[112]

Abdulahad Nûri, vaaz ve irşat programlarını ilim ve irfanla süslemiş, muhtelif dinî konular olmakla birlikte daha ziyade pek çok tasavvufî eser kaleme almıştır. Kaynaklarda, biri manzûm olmak üzere otuzun üzerinde eserinin olduğu bildirilmektedir.[113]

Abdulahad Nûri, ömrünün yaklaşık elli yılını ilim tahsili yolunda harcadığını, bunun yirmi küsür yılını da Kur'ân-ı Kerimi tefsir etmeye ayırdığını, meşhur müfessirlerin eserlerine müracaat ederek ilgili ayetleri seçtiğini ve bunları tanzim ettiğini, daha kimsenin ele almadığı konulara temas ettiğini ve pek çoklarının yakalayamadığı hususlara işaret ettiğini beyan etmektedir.[114]

Abdulahad Nûri'nin tefsire dair eserleri gelince; ***"Risâletün fi'l-Kelâmi alâ ba'zi Âyâtin mine'l-Kur'âni'l-Kerîm"***,[115] ***"Risâletün Müteallikâtün: Kul in-Küntüm Tuhibbûnellahe fe't-tebiûnî Yuhbibkümüllah"***[116], ***"Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz"*** ve ***"Risaletün Müte'allikatün bi-Kavlihi Te'alâ: ve en-Leyse li'l-Nsani illâ mâ-se'â"*** adlarında dört eserinin olduğundan bahsedilmektedir. Fakat, *"Risâletün fi'l-Kelâmi alâ ba'zi Âyâtin mine'l-Kur'âni'l-Kerîm"* ve *"Risâletün Müteallikâtün: Kul in-Küntüm Tuhibbûnellahe fe't-tebiûnî Yuhbibkümüllah"* adındaki ilk iki eserin kaynaklarda adı geçmekle birlikte mevcudiyetlerine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. *"Risâletün fi'l-Kelâmi alâ ba'zi Âyâtin mine'l-Kur'âni'l-Kerîm"* adlı eserin, belli başlı konuları ihtiva eden bazı ayetlerin tefsirini içerdiği, *"Risâletün Müteallikâtün: Kul in-Küntüm Tuhibbûnellahe fe't-tebiûnî Yuhbibkümüllah"* adlı eserin ise, isminden de anlaşıldığı gibi ilgili ayetin[117] tefsiriyle alakalı bir risale olduğu düşünülmektedir.[118]

---

110 Bkz., Akkaya, s.67-68; Baz, s.84.

111 Nazmî, Hediyyetü'l-İhvân, vr.156b-158b.

112 Nazmî, Hediyyetü'l-İhvân, vr.156b-158b; Akkaya, s.63.

113 Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, I, 121-122.; Hocazade Hilmi, Ziyâret-i Evliyâ, İstanbul 1325 (1907), s.89.; Detay bilgi için bkz., Akkaya, 71-79.

114 Abdulahad Nûri, Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr.1b.

115 Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1915, I, 122.

116 Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Böl., no: 2307, III, 372.

117 Âl-i İmrân, 3 / 31.

118 Bkz., Hasan Keskin, "Abdulahad Nûri es-Sivâsî'nin Kur'ân ve Tefsirle İlgili İki Risalesi", Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, (21-25 Mayıs 2007), Sivas 2007, II, 189.

Müellifin yazma olarak mevcut olan diğer iki eserini kısaca şu şekilde tanıtabiliriz:

a - Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti't-Tenâkuz[119]

Bu eser kaynaklarda, "Risaletün fî Tevfîki Te'âruzi'l-Âyât"[120], "Risale fî Tevfîki Mu'arizi'l-Âyât"[121] ve "Tevfîku Te'âruzi'l-Âyât"[122] şeklinde birkaç benzer isimde yer almaktadır.[123] İstanbul Köprülü Kütüphanesi 1590 numarada yer alan bu eser 58 varaktan oluşmaktadır.

Adından da anlaşılacağı gibi eser, *müşkilü'l-Kur'ân*[124] çerçevesinde bazı ayetler, ya da ayetler ile sahih hadisler arasında varmış gibi görünen tenakuzları / çelişkileri gidermek amacıyla kaleme alınmıştır. Müellif, ayetler arasında veya ayetler ile sahih hadisler arasında gerçekte böyle bir çelişkinin olmadığını ortaya koyarak bu tür durumların Ku'ân'da yer almasının bir hikmete mebni olduklarını göstermeye çalışmıştır. Nitekim daha ilk sayfalarda, *"yardımıyla müşkiller açıklanan, kudretiyle kapalılıklar giderilen, iradesi ile sürçmeler bağışlanan Allah'a hamdolsun..."*[125] şeklinde yapmış olduğu dua ile de bu amacını gerçekleştirmeyi temenni emiştir. Müellif bu eserine çok büyük bir önem vermiş, *"..bunu başaramasaydım perişan olacaktım.."* ve *"Allahım! Sen onu övünç kaynağı olan eserlerden eyle ve onu benim için ahiret azığı kıl."*[126] dualarıyla da bunu göstermiştir.

Müellifin, konuya yaklaşımını şöyle bir örnekle de gösterebiliriz: ***"Allah'ın, peygamberleri toplayıp da onlara: ümmetleriniz tarafından size ne cevap verildi? diye soracağı gün onlar: Bizim bir bilgimiz yok. Bütün gizli olan şeyleri tam olarak bilen yalnız Sensin, diyecekler"***[127] mealindeki bu ayette peygamberlerin, ümmetleri ile ilgili şahit oldukları bazı meseleleri gizledikleri ve dolayısıyla bu ayetin, ***"Böylece sizi insanlara şahitler olasınız ve bu peygamber de sizin üzerinize şahit olsun diye, sizi vasat / dengeli bir ümmet yaptık,"***[128] mealindeki ayetle çeliş-

119 Köprülü Ktp., nr: 1590, vr. 1b-58a. (Hüseyin Akkaya, Abdulahad Nûri ve Divanı, İstanbul 2003, s.91.)

120 Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, I, 122; Hocazade Hilmi, Ziyaret-i Evliya, İstanbul 1325 (1907), s.89.

121 Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliyâ, III, 372.

122 Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifîn, I, 493.

123 Naklen, Hüseyin Akkaya, Abdulahad Nûri ve Divanı, İstanbul 2003, s.91.

124 Kur'ân'ın bazı ayetleri arasında ihtilaf ve tezat gibi görünen hususlara müşkilü'l-Kur'ân denilmektedir. Bkz., Muhsin Demirci, Tefsir Usûlü, İstanbul 2006, s.222.

125 Abdulahad Nûri, Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, Köprülü Ktp., nr: 1590, vr.1b.

126 Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr.1b.

127 Mâide, 5 / 109.

128 Bakara, 2 / 143.

tiğinin ileri sürülebileceği bir soruya Abdulahad Nûri şöyle bir cevap vermektedir: Biz deriz ki; ***"Allah'ın, peygamberleri toplayıp da onlara: ümmetlerini tarafından size ne cevap verildi? diye soracağı gün onlar: Bizim bir bilgimiz yok. Bütün gizli olan şeyleri tam olarak bilen yalnız Sensin, diyecekler"*** ayetinin manası şöyledir: Senin ilminin yanında bizim (peygamberler) ilmimiz ilim sayılmaz. Çünkü sen, bizim gönderildiğimiz ümmetlerin kalplerindeki şeyleri de bilirsin. Biz ise ancak senin bize öğrettiklerini bilebiliriz.[129]

Abdulahad Nûri, bu eserinde Zemahşerî,[130] Râzî,[131] Beydavî[132] ve Ebu's-Suûd Efendi[133] gibi belli başlı müfessirleri zikrederek eserlerine müracaat etmiş, bazen de müfessirin adına hiç değinmeden, *fudelâu'l-müfessirîn, kâle'l-müfessirûn...* gibi ifadelerle muhtelif müfessirlerin görüşlerine yer vermiştir.[134] Buhari,[135] Müslim,[136] İbn Mâce,[137] Ebu Davud,[138] Tirmizi[139] gibi hadis kaynaklarına da müracaat eden müellif, hadisleri bazen rivayet zinciriyle verirken bazen de doğrudan Rasûlullah (sav)'den nakletmektedir. Dil, kelam, fıkıh, tasavvuf ve dinler tarihi gibi çeşitli alanlardan da nakiller yapmış, başta ehli sünnet ve mu'tezile olmak üzere muhtelif ekollerin görüşlerine de yer vermiştir.[140]

b - Risaletün Müte'allikatün bi-Kavlihi Te'alâ "ve en-Leyse li'l-Nsani illâ mâ-se'â"

Eserin bilinen bu tek nüshasının[141] bazı kaynaklarda, adında küçük farklılıklar olduğu müşahede edilmektedir.[142] Abdulahad Nûri, bu eserini, bazı insanların; insan için ancak ve ancak kendisi için, şahsı adına ne yaptıysa onların bir değeri vardır, aksine başkaları adına yapılan hayır ve hasenatın hiçbir hükmü yoktur, şeklindeki anlayışlarına karşı koymak

129 Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr. 31a.
130 Bkz., Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr.4a, 52a.
131 Bkz., Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr.41b.
132 Bkz., Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr.41b.
133 Bkz., Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr.4a, 52a.
134 Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr. 46a.
135 Bkz., Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr.40b.
136 Bkz., Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr.40b, 45a.
137 Bkz., Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr.42a.
138 Bkz., Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr.43b, 45a.
139 Bkz., Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr.43b, 44a, 45a.
140 Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz, vr. 50b.; Daha geniş bilgi için bkz., Keskin, s.193-195.
141 Bkz., Beyazit Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Böl., nr: 1827 / 8, vr. 126b-132b.
142 Mesela; "Risaletün fî-Kavlihi Te'alâ "ve en-Leyse li'l-İnsan" şekli için bkz., Carl Brockelmann, Geschichte der Arabischen Litteratur,Supplement Band, Leiden 1949, II, 662.

için kaleme aldığını ifade etmektedir.[143] Müellif söz konusu ilgili iddiayı muhtelif ayetler, hadisler, hikayeler ve alimlerin görüşleriyle beş başlık (bab) altında cevaplandırmaya çalışmaktadır.

Abdulahad Nûri, birinci babta, *"insan için ancak, çalıştığının karşılığı vardır,"*[144] mealindeki ayeti delil olarak kullanıp, bir kimsenin başka bir kimseye faydasının olamayacağı iddiasında bulunanların,[145] ayetin zahiriyle hareket edip yanıldıklarını[146] şefaatin hak olduğunu, bir mü'minin başka bir mü'mine fayda, ya da zararının dokunabileceğini,[147] ölen kişiler adına sadaka vermenin, haccetmenin, yapılan bir ibadet, ya da hayır hasenatın sevabının bağışlanmasının onlara fayda vereceğini beyan etmektedir.[148]

Bu kanaate sahip olanların iddialarının Kitap, Sünnet ve icma'ya uymadığını, ikinci babta delillendiren[149] Müellif, üçüncü babta da, aynı hususu muhtelif müfessirlerden yaptığı nakillerle temellendirmeye çalışmaktadır. Ayet-i kerimedeki *"li'l-insâni"* ifadesinde yer alan *"lam"* harf-u ceri üzerinde durarak ayete şöyle bir mana vermektedir: "İnsan için çalışmasından başka hak ettiği bir karşılık yoktur, ancak Allah'ın, mü'min kullarına karşı bağış ve inayeti her zaman geçerlidir. Bir mü'minin diğerine karşı yapmış olduğu şeyler de, onun için Allah (cc)'ın bir lütfudur."[150]

Dördüncü babta, ilgili ayetin nesh edilip edilmediği hususuna değinip, iman noktasında her şeyin kişinin kendinden olması gerektiği ve başkalarının bir faydası olamayacağını vurgulayan[151] Abdulahad Nûri, ayetin mefhumuna adalet nokta-i nazarından bakılacak olunursa, kişi ancak çalıştığının karşılığını alır ama, lütuf yönünden bakılınca da Allah'ın nimet, af, mağfiret vs.. hususlarının kat kat olabileceğini ifade etmektedir.[152]

Netice itibariyle yapılan hiçbir şeyin karşılıksız kalmayacağına, iyi ya da kötü, yapılan her şeyin sahibini mutlaka bulacağına ve hatta ölülere yapılan duaların bile onlara ulaşacağı hususunda görüşler serdetmektedir.[153]

---

143 Abdulahad Nûri, Risaletün Müte'allikatün bi-Kavlihi Te'alâ "ve en-Leyse li'l-İnsani illâ mâ-se'â", Beyazit Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Böl., nr: 1827 / 8, vr.126b.

144 Necm, 53 / 39.

145 Bkz., Risaletün Müte'allikatün bi-Kavlihi Te'alâ "ve en-Leyse li'l-İnsani illâ mâ-se'â, vr.16b-127b.

146 Bkz., Risaletün Müte'allikatün bi-Kavlihi Te'alâ "ve en-Leyse li'l-İnsani illâ mâ-se'â, vr.127a.

147 Bkz., Risaletün Müte'allikatün bi-Kavlihi Te'alâ "ve en-Leyse li'l-İnsani illâ mâ-se'â, vr.127a

148 Bkz., Risaletün Müte'allikatün bi-Kavlihi Te'alâ "ve en-Leyse li'l-İnsani illâ mâ-se'â, vr.127a-b; Keskin, s.196.

149 Bkz., Risaletün Müte'allikatün bi-Kavlihi Te'alâ "ve en-Leyse li'l-İnsani illâ mâ-se'â, vr.128a-b.

150 Bkz., Risaletün Müte'allikatün bi-Kavlihi Te'alâ "ve en-Leyse li'l-Nsani illâ mâ-se'â, vr.129b.

151 Bkz., Risaletün Müte'allikatün bi-Kavlihi Te'alâ "ve en-Leyse li'l-Nsani illâ mâ-se'â, vr.130a.

152 Bkz., 130a-131b.

153 Krş., Keskin, s.195-197.

Bibliyografya

Akkaya, Hüseyin, **Abdulahad Nûri ve Divanı**, İstanbul 2003.

Akpınar, Ali, ***"Şemseddîn Sivâsîye Göre Hz. Hızır'ın Kimliği / Mahiyeti (Nakd-i Hâtır Adlı Eser Bağlamında)"***, **Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri**, (21-25 Mayıs 2007), I-III, Sivas 2007.

Aksoy, Hasan, ***"Şemseddîn Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri"***, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas 2005, IX/2.

Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'lMüellifîn ve Âsâru'l-Mûsannifîn**, (Haz: İ. M. K. İnal – Kilisli Rifat Bilge), İstanbul 1951.

Baz, İbrahim, **Abdulahad Nûri-i Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, (AÜSBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.

Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul 1915.

Carl Brockelmann, **Geschichte der Arabischen Litteratur**, Supplement Band, Leiden 1949.

Ceviz, Nurettin, ***"Abdulmecid Sivâsî ve 'Uddetu'l-Musteiddîn' Adlı Eseri"***, **Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri**, (21-25 Mayıs 2007), II, Sivas 2007.

Demirci, Muhsin, **Tefsir Usûlü**, İstanbul 2006.

Eliaçık, Muhittin, ***"Şemseddîn-i Sivâsî'nin Nakd-ı Hâtır Adlı Eserinin Münih Bayerische Staatsbıblıothek Nüshası"***, **Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri**, (21-25 Mayıs 2007), II, Sivas 2007.

Gündoğdu, Cengiz, ***"XVII.yüzyıl Tekke-Medrese Münasebetleri Açısından Sivâsîler-Kadızâdeliler Mücadelesi"***, **İlam Araştırma Dergisi**, III/1, İstanbul 1998.

Gündoğdu, Cengiz, **Bir Türk Mutasavvıfı Abdulmecid Sivâsî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, Ankara 2000.

Hocazade Hilmi, **Ziyâret-i Evliyâ**, İstanbul 1325 (1907).

Katip Çelebi, **Keşfü'z-Zunûn**, yy., 1973.

Keskin, Hasan, ***Abdulahad Nûri es-Sivâsî'nin Tefsir İle İlgili İki Risalesi***, **Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri**, (21-25 Mayıs 2007), II, Sivas 2007.

Kılıç, Mustafa, **Ebu'l-Hayr Abdulmecid b. Muharrem es-Sivâsî'nin "Fâtiha Tefsiri" nin Tahkiki**, (MÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005.

Koçu, R. Ekrem, *"Abdulmecid Efendi"* md., **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul 1946.

Nazmî, Muhammed, **Hediyyetü'l-İhvân**, (Edisyon Kritikli Metin), Haz: Osman Türer, (Doktora Tezi, İkinci Kısım), Ankara 1982.

Nazmî, Muhammed, **Hediyyetü'l-İhvân**, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Böl., nr. 495.

Nûri, Abdulahad, **Hikmetü't-Teâruz fî Sûreti-Tenakuz**, Köprülü Ktp., nr: 1590.

Nûri, Abdulahad, **Risaletün Müte'allikatün bi-Kavlihi Te'alâ "ve en-Leyse li'l-İnsani illâ mâ-se'â"**, Beyazit Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Böl., nr: 1827 / 8.

Ocak, Ahmet Yaşar, *"XVII.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: "Kadızadeliler Hareketi"*, **Türk Kültürü Araştırmaları**, sayı 1-2, Ankara 1979-1983.

Sivâsî, Abdulmecid, **Kitab-u Tefsîr-i Fâtiha**, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan no: 300 / 2.

Sivâsî, Receb b. İbrahim Cemaleddin, **Necmü'l-Hudâ fî Menakıbi'ş-Şeyh Şemseddîn Eb's-Senâ**, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Kitaplığı, no: 694 / 2.

Sivâsî, Şemseddîn, **Nakd-i Hâtır**, Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa, no:474

Uçman, Abdullah, *"Abdulahad Nûri"* md, **DİA**, İstanbul 1988.

Vassâf, Hüseyin, **Sefîne-i Evliyâ**, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Böl., no: 2307, III, 372.

Yıldırım, Yusuf, **Şemseddîn Sivâsî ve Nakdü'l-Hatır Adlı Eserin Tahlili**, (EÜSBE, Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1995.